

SZELLELEM ÉS ÉLET

s z e r k e s z t i :
BARTÓK GYÖRGY

5

Bevezetés egy esztétikai előadáshoz (Böhm Károly hátrahagyott irataiból)

ZOLNAI BÉLA: Az ókor-szemlélet változásai

KONDOR IMRE: A filozófia történetisége

TANKÓ BÉLA: Két kongresszusról

Elvek — Könyvek — Folyóiratok

SZELLEM ÉS ÉLET

SZERKESZTŐSÉGE: SZEGED, I. FILOZÓFIAI INTÉZET

BARTÓK GYÖRGY KEZÉHEZ: BAROSS-UTCA 2.

FELELŐS KIADÓ: BARTÓK GYÖRGY

KIADÓHIVATAL: KECSKEMÉT, POSTAFIÓK 146.

MEGJELENIK ÉVENTE NÉGYSZER

ELŐFIZETÉSI DIJ:

EGY ÉVRE 8 PENGÓ; EGYETEMI ÉS FŐISKOLAI HALLGATÓKNAK 4 PENGÓ

FŐBIZOMÁNYOS: STUDIUM-KÖNYVKERESK. BPEST, IV., KECSKEMÉTI-U 8.

E FÜZET MUNKATÁRSAI:

Zolnai Béla, egyet. ny. r. tanár, Szeged, Bocskay-u. 9.

Kondor Imre, Debrecen

Tankó Béla, egyet. tanár, Debrecen 10.

A CÍMLAPOT TERVEZTE BUDAY GYÖRGY

II. ÉVFOLYAM, 1938. 5. SZÁM

SZEGED, 1938. JUNIUS

**SZELLELEM
ÉS
ÉLET**

**s z e r k e s z t i :
BARTÓK GYÖRGY**

MÁSODIK KÖTET

Bevezetés egy esztétikai előadáshoz

(Böhm Károly hátrahagyott irataiból.)

Fechner Tivadar, aki szakmája szerint fizikus volt, az 1876-ban megjelent „Vorschule der Aesthetik“ bevezetésében szükségesnek találta olvasói előtt *legitimálni* magát aziránt, hogy mint fizikus egyszerre az esztétikára adta magát. Én hallgatóimmal szemben ezt azért nem tettem és nem teszem, mert reám oly benyomást tett Fechner eljárása, mint ama kóbor színészé, akit a Floch c. bécsi vicclapban mindig úgy vezettek be, hogy a „Budweiss, Csaszlau és przemysli“ („Csucsá—Bucsá—Szászfenes“) világlapokból kiállózott ujságszeletekkel magát, mint „tragoedát“ kívánja igazolni. Nálunk annyi diplomás és diploma nélküli ember ír színházi és általános irodalmi kritikát, ítél költők, hangversenyek és képképzőművészek, szobrok és épületek (templomok, városházák, színházak és villák) felett, mégpedig kategórikus és fölényes hangon, hogy taian nekem is szabad lesz ezen kedvenc témáról „vallani“, profiteálni — mert hiszen én legalább professzor volnék. Igaz, hogy az egynapi irodalomnak früstök utáni olvasói előtt nem szoktam járnai a divatos hoztonokat; nem is adtam ki egy csipetnyi lírai kötetet sem; nem rajzoltam, se nem festettem; még a zenéhez sem igen értek, — ha csak a zongora kétes „művészetét“ valami jóakaróm ideszámítani nem akarná. De értek, legalább én úgy gondolom, értek a *filozófiához*. S miután a filozófusnak legfőbb hivatásához tartozik, hogy az igaz, jó és szép területének összefüggéseit kutassa, azért megpróbálkozom én is, mint 1905-ben tettem, ismét a szépnek kérdésével. Annál is inkább, mert úgy vettem észre, hogy némely tanaim annyira megtetszettek, hogy még Budapesten is úgy dobálóznak a „projectio“, a „constructio“, az „érték“ fogalmaival, amelyeket én hoztam be a bölcséletbe 1882-ben, mintha legalább is ők fedezték volna fel. És azt hiszem, hogy igazat mond *Vischer Fr. Th.* ezen szavakkal „Prüfstein einer philosophischen Weltanschauung ist es, ob sie das Schöne zu erklären weiss.“ (5. l.) *Saját* érdekem kívánja tehát, hogy ezt a magyarázatot megpróbáljam.

De a t. Hallgatóság érdekei ellen sem vélek vétkezni, ha egyszer *filozófiai* szempontból is megvilágítjuk azokat a kérdéseket, amelyek az esztétika köréhez fonódnak. Teszem ezt azért, mert tudom, hogy erős áramlat hömpölyög az összes népeknél, mely azt hangoztatja, hogy esztétikát a filozófiától épenúgy függetleníteni kell, amint próbálják azt a lélektannal, bár biztosan tudom azt is, hogy ilyen úton az esztétika rendszeréhez nem jutnak el. Nevezik ezt „Aesthetik von Unten“-nek. *Műkritikai elemzés* lenne ennek első lépése, még pedig nem az a „jámbornak“, sőt „együgyűnek“ nevezett kritika, amelyet most száz évvel előbb Lessing gyakorolt Laokoonjában. Most a műalkotás élvezetére épülő kritikát lenéző fölünyeskedéssel lemosolyogják, sőt leröhögik az óriások, főleg a „fiatalok“. Most az elemzéshez „laboratórium“ kell; kell egy egész csomó „Versuchsperson“ (No. I—IX.); kell egy „Projectionsapparat“, mellyel a képeket vetítik; kell legalább 100 „Diapositive“, „Photographien von Architekturen, Plastiken, Gemälden und kunstgewerblichen Gegenständen, einige coloriert“; kiegészítik ezt a hadifelszerelést „farbige Photographien von amerikanischen Landschaften“. Azután alkalmaznunk kell a „Methode der Zeitvariation“-t; kell bizonyos „Expositionszeit“, aztán sok „Versuchsreihe“, mindenikben 25 kép; s összesen egy sorban 959 kísérlet. Végre aztán 15 „Tabelle“, — s aztán megvan az anyag, amelyből E. R. „Zur Analyse der aesthetischen Wirkung auf Grund der Methode der Zeitvariation“ c. értekezését állította össze. (Zeitschrift für Aesthetik. V. k. 3—4. füzet.) Ugyanilyen módszerrel kutatja „Die akustischen Phänomene in der Lyrik Schillers“ Karl u. Marie Groos. (U. o.) Szintén ilyen módon vizsgálja „Weiteres über Einfühlung und aesth. Miterleben“ Vernon Lee, egy éfemedett „Kunstschriftstellerin“ (mert első cikke 1885-ben jelent meg). Remélem egy jó pápaszem (Iorgnon) sem hiányzott s ha még hosszú kék fátyolt kötünk a kalapunkra, akkor nekiindulhatunk a fáradságos esztétikai kékjutásnak. Nem tudjuk, hogy milyen eredménvük lesz ezeknek a fizikai excursióknak, miket legújabb időkben, kivált a hölgyek rendeznek a „szépség“ végtelen területén; de valami nagy hasznát ennek a sok utazgatásnak eddig legalább az esztétika nem tapasztalta. Még akkor sem, ha több erős férfikar is vezetné ezeket a kísérleteket, mint ahányan eddig udvariasságból szolgálatra ajánlkoztak.

Az „Aesthetik von Unten“ másik forrása: *a művészet történelme*. A mai *műkritikusok* nagyobbrészt a művészettörténelem területén foglalatoskodnak. Ezen felette értékes munkában kiváló eredményeket mutathatnak fel; kivált ott, ahol jó ízléssel és tiszta belátással, a tárgyért oly lángoló szeretettel rajongó férfiak dolgoznak, mint pl. nálunk Berzeviczy Albert (A tájképfestés a XVII. században. Bp. 1910. Akad. kiadvány.), ki rátermettségét legújabb művében fényesen dokumentálta. De eltekintve kultúrai fontosságuktól. az aesthe-

tika maga csak a jól elrendezett anyagot kapja bennük, amelyet azután még neki kell *elvileg* értékesíteni. Hogy pedig ehhez nem eleendő az egyes *költői* szülemények boncolgatása, azt éppen nálunk is tapasztalhatjuk. Aránylag sehol sem írnak annyi „méltatást“ a költőkről, mint nálunk; de megállapodásra nem jutottak még aziránt sem, vajjon „Bánk bán“ vagy „A kegyenc“-e legjobb tragédiánk, Mert hogy lehetne itt végleg dönten, ha magának a *tragikumnak* természete felől sincsen a bírálók nagyrésze tájékozódva alaposan? Szóval, a műtörténelmi bírálat nem alapja az esztétikának, hanem *praktikus érvényesítése*. Valamint gazdaságot jól csak az tud vezetni, aki a gazdálkodás természetétől többet tud legalább, mint egy falusi zsellér, úgy műértő döntést csak az végezhet, akinek az *esztétikai viszonyokban teljes betekintése van*. Enélkül kapkodunk elméleteken s praxisunk ferde és megbízhatatlan. (*Dessoir: Aesth.* 65. l. „Die gegenwärtige Kunstkritik verhättschelt aussichtslose Schreier, weil sie selbst unsicher und ängstlich in die Zukunft blickt.“)

Aztán előáll ennek folytán a mi esztétikai kezelésünknek egy új ellensége: az *egyoldalú korlátoltság*. Azért, hogy valaki a kertészethez ért, még nem kell értenie városrendezéshez; azért mert valaki gipszből tud figurákat alakítani, amelyeket másnap rendőri asszisztenciával meg kell csonkítani s fügefalevéllal ellátni, — azért mondom, még nem kell érteni a poézishez. S ha valaki gyönyörűen tud festeni, azért még mindig lehet, hogy gyalázatosan hegedül, — es megfordítva. Feltéve már most, hogy valaki a gimnazisták előtt meglemezheti Coriolánust (az okosan készült vezérfonal alapján), — vajjon ezért fel van-e jogosítva arra, hogy Rembrandt nemrég szentségtörő kézzel elcsúfított „Éjjeli őrségéről“ ítéletet mondjon? Csak akko: jó az egyoldalú *szakszerűség* is, ha megértette azon forrásokat, amelyekből a művészi alkotás úgy, mint a művészi *élvezet jakad*. Ha az *esztétikai érték* mibenvoltába nincs tiszta belátásunk, akkor sem experimentumok, sem műelemzések, sem egyes művészeteknek ismerete, — szóval semmiféle részszerű ismeret ezen hiányt nem pótolja. Sötétben fogunk tapogatózni, mint Abdera híres lakói, kik Vénus-szobrukat 80 öl magasra állították, ahol senki sem ismert többé jelentésére; mert ők csak hiuságuknak áldoztak, de nem az észnek. Vagy olyan zürzavar lesz fejünkben, amilyen ott borong a felcseperedett amerikai Nábob fejében, aki 100.000-eket nem kémél, hogy egy európai híres festő műveit összevásárolja s kinek minden kép voltaképp csak bemázolt vászondarab.

Én tehát azt hiszem (legyen szabad hinnem!), hogy az esztétika mint tudomány ilyen úton megalakulni nem fog. *Igy csak anyagát hordjuk össze nagy és felesleges költséggel*. Ész kell ahhoz nem anyag. Mert a tudomány *egy megértett egység*; az anyag pedig *disiecta membra*. Az egységet pedig csak az ész hozza beléjük. Kant nem bujta a képtárakat és szoborgyjteményeket;

mégis neki köszönhetjük az esztétikai principiumok tisztázását. De a principiumok nem a felszínen úszkálnak; a sok apró csecsebecsének *helsejében* rejlik az „*arancysira*“, — innen azonban csak az halássza ki, aki *magábaszáll*. Ezért nem hiszem, hogy az „Aesth. von Unter“, vagy ami vele azonos „von aussen“ lesz megépíthető. De ha nem lehet *így* megépíteni, akkor csak az „Aesth. von Oben“ vagy ami ismét ezzel azonos, „von innen“ építendő fel. S ennek tanúbizonyossága az az első lépés, amelyet már megtett: a *pszichológiai magyarázat*.

Egy ilyen munka nem egy pár évtized alatt alakul ki teljesen. S ha mégis próbálják pl. Volkelt, Lipps, Dessoir, s mások is napjainkban, akkor ezen kísérletek annak a bizonyosságai, hogy az *esztétika nem lehet önálló tudomány* abban az értelemben, mintha valaki *filozófiai belátás nélkül* is megvethetné alapját. Aki ezt próbálja, az saját kárán okul. Sem experimentum, sem művészettörténelem ezen alkotás megépítéséhez nem elegendő. Csak az *egész filozófiába való bemélyedésből* lesz az egész épület megszerkeszthető. Tudom, hogy *ilyen összefoglalás még nincsen készen*. De a sok széthúzás ellenére is próbálkozzunk meg vele. Ezen előadások tehát nem „positiv aesthetika“, —ilyent talán csak a világ utolsó embere fog szeretni. Addig, amíg az Atmannel egygő nem leszünk, csak töredék, csak kísérlet azon név, amely *az esztétika kidolgozott alakját megilleti*.

Az éa kísérletem eszerint nem arrogál magának többet, mint-hogy az esztétikába „bevezetés“ legyen. Minthogy azonban *filozófiai bevezetés*, ezért az esztétika minden kérdésére ki fog terjedni. Mert éppen abba a *nagy összefüggésbe* akar bevezetni, amely az egyes aesth. kérdések között *minden bizonytal* fennáll. A részletek talán nem lesznek elég bőven feltüntetve; sokszor tévedni is fogok az egyes tételeknél, de ezt az összefüggést szem elől el nem fogom téveszteni. S ezzel több haszna lesz a hallgatónak, mintha *kategórikus* hangon beszélnek olyan dolgokról, amelyek végleg még tisztázva nincsenek. A részletekbe való behatolást, azt hiszem, ezáltal lehetővé fogom tenni mindenkinek. Előadásaim tehát a következő kérdésekre terjednek ki: I. Az aesthetikai alany, vagyis az aesth. szemlélés. II. Az aesth. tárgy. III. A művészi alkotás. IV. A művek élvezése. V. Az aesth. kategóriák. Mert az esztétika azon tanoknak foglalatata, amelyek a szemléelő és a szemlélt tárgy között levő viszonyra vonatkoznak, s azon *szempontoknak*, amelyek alatt nekünk ezen viszony jelentkezik. Első a szemléelő és alkotó alany; második a megalkotott és szemlélt tárgy; a harmadik azon esztétikai csoportok, amelyekbe ezeknek viszonyai beleilleszkednek.

(Iratott 1911 január 25-én Kolozsvárt.)